

ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННОЇ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права, тому її правильне вирішення має надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, встановити його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт відіграє істотну роль і для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст його об'єктивних і суб'єктивних ознак, є вихідним при кваліфікації злочинів і побудові системи Особливої частини КК [3, с. 101], лежить в основі криміналізації й декриміналізації суспільно небезпечних діянь, визначення їх тяжкості, відмежування злочинів від інших правопорушень, впливає на формування санкцій статей КК й на міру покарання, яка призначається винному [11, с. 71].

Ураховуючи надзвичайну важливість, складність і фун-

даментальність проблеми об'єкта злочину, відомі криміналісти минулого й сучасності присвятили їй чимало наукових статей, монографій, дисертаційних досліджень. У межах цієї статті важко встановити, яка з існуючих точок зору найточніше відбиває сутність об'єкта злочину, бо для цього необхідно провести повноцінне комплексне дослідження проблеми об'єкта. Однак, на нашу думку, найбільш обґрунтованою є позиція, згідно з якою об'єктом злочину є суспільні відносини, охоронювані законом про кримінальну відповідальність, тобто певні зв'язки між суб'єктами відносин, які складаються в процесі їх матеріальної й духовної діяльності [15, с. 14]. Таке розуміння сутності об'єкта злочину покладено в основу дослідження кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.

Об'єкт незаконної трансплантації поглиблено вивчали В.О. Глушков, А.В. Мусієнко,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

О.О. Пунда, Г.В. Чеботарьова [Див.: 9, с. 101; 7, с.103; 13, с. 90; 17, с. 77] та інші науковці, але це питання з огляду на його новизну, ще не знайшло свого остаточного вирішення в доктрині кримінального права. Метою запропонованої статті є дослідження об'єкта цього злочину і сформулювання відповідних висновків.

Сьогодні існує декілька підходів до розуміння об'єкта кримінально караної трансплантації, які, з нашого погляду, можна об'єднати в 3 основні групи. До першої слід віднести позиції тих науковців, які вважають основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини, а додатковим – її життя і здоров'я. Другу групу складають точки зору тих криміналістів, які основним безпосереднім об'єктом визнають життя і здоров'я (або лише здоров'я) донора або реципієнта, а додатковим – порядок проведення трансплантації органів або тканин людини. Третю групу утворюють погляди вчених, які переконують, що життя і здоров'я особи – це єдиний об'єкт кримінально караної трансплантації.

Наприклад, В.О. Глушков безпосереднім об'єктом цього

злочину називає відносини щодо порядку трансплантації органів або тканин людини, а додатковим – її здоров'я й життя [9, с. 101]. М.І. Хавронюк визначає здоров'я особи основним безпосереднім об'єктом незаконної трансплантації, а додатковим обов'язковим – порядок проведення трансплантації її органів чи тканин [10, с. 307]. Схожу позицію займає Г.В. Чеботарьова, яка основним безпосереднім об'єктом визнає життя і здоров'я донора й реципієнта, а додатковим – установлений в Україні й заснований на міжнародних конвенціях та внутрішньодержавному законодавстві порядок трансплантації органів або тканин людини [17, с. 77].

Існують точки зору, які певним чином досить складно класифікувати. Приміром, С. Романов та О. Мислива об'єктом незаконної трансплантації вважають життя і здоров'я людини і в той же час зазначають, що злочини у сфері трансплантології посягають на найважливіші конституційні блага й соціальні цінності: людину, її життя, здоров'я, тілесну недоторканність тощо. До таких діянь ці вчені відносять: а) убивство для вилучення трансплантата; б) заподіяння тілесного ушкодження з метою чи внаслідок вилучення трансплантата; в) зло-

вживання професійними знаннями; г) використання або спотворення тіла померлої людини (трупа) для взяття анатомічних матеріалів для трансплантації; д) виготовлення біоімплантів для продажу; е) пошкодження трансплантата [14, с. 101, 102]. В іншій роботі, розглядаючи підстави криміналізації злочинів у сфері трансплантології за проектом КК України, О. Мислива вказує, що суспільна небезпека таких діянь полягає в тому, що вони посягають на людину, її життя і здоров'я, гідність і тілесну недоторканність. Способами заподіяння шкоди цьому об'єкту вона вважає: (а) позбавлення життя людини; (б) тілесні ушкодження; (в) погрози вбивством; (г) фізичне чи психічне насильство; (д) протизаконні аборти й продаж дітей для вилучення в них анатомічних матеріалів [6, с. 37, 38]. Такий підхід до визначення об'єкта не дає змоги зрозуміти, про які конкретно злочини йдеться.

Аналіз досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що більшість криміналістів вважають порушення порядку трансплантації органів або тканин людини двооб'єктним злочином. У зв'язку із цим виникає запитання: чи обґрунтовано такий підхід? Більшість злочинів мають один безпосередній об'єкт, і необхідність

класифікації таких об'єктів по «горизонталі» виникає, лише коли злочин одночасно завдає шкоди декільком суспільним відносинам, основному (головному) об'єкту й додатковому. Додатковий об'єкт складають ті суспільні відносини, які не входять у структуру родового, але передбачені іншими розділами Особливої частини КК [Див.: 11, с. 69, 70; 15, с. 100, 101]. Тому додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК, не можна визнати ані порядок трансплантації, ані життя і здоров'я людини. Адже в першому випадку порядок трансплантації органів або тканин людини хоч і не входить до структури родового об'єкта, але він і не передбачений самостійним об'єктом злочину в інших розділах Особливої частини КК, а в другому випадку життя і здоров'я людини повністю охоплюється родовим об'єктом розд. II Особливої частини КК, який існує саме для захисту цих благ, тому й немає потреби виділяти останні як додатковий об'єкт незаконної трансплантації. Отже, ми дійшли висновку, що ч. 1 ст. 143 КК встановлює відповідальність за посягання на один безпосередній об'єкт.

Беручи до уваги, що безпосереднім об'єктом злочину є

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

суспільні відносини, які законодавець поставив під охорону, приймаючи кримінально-правову норму [15, с. 100], важко погодитися з тим, що такими відносинами в ч. 1 ст. 143 КК є порядок трансплантації. Доказами такого заперечення можуть бути наступні аргументи: по-перше, як уже зазначалось, порядок трансплантації не входить у структуру родового об'єкта розд. II КК «Злочини проти життя та здоров'я особи», що суперечить загально-визнаному правилу, що безпосередній об'єкт завжди лежить у площині родового [11, с. 69]; по-друге, порядок трансплантації анатомічних матеріалів створений саме для належного захисту життя і здоров'я пацієнтів (донора й реципієнта), бо метою трансплантації як методу лікування перш за все є рятування хворих від смерті й тяжких захворювань. Тому ч. 1 ст. 143 КК охороняє не порядок трансплантації, а передусім такі блага, як життя і здоров'я людини.

Також недостатньо визнати основним безпосереднім об'єктом незаконної трансплантації лише здоров'я людини, бо чимало порушень порядку трансплантації можуть спричинити шкоду не тільки здоров'ю, а й життю донора або реципієнта. Наприклад, вилучення нир-

ки в донора без належного висновку консилиуму лікарів про придатність особи за станом здоров'я до такого оперативного втручання цілком може спричинити його смерть.

Таким чином, найбільш переконливими є точки зору, прихильники яких визнають безпосереднім об'єктом незаконної трансплантації життя і здоров'я особи. На їх користь указує й розташування ч. 1 ст. 143 КК саме в розділі злочинів проти життя і здоров'я людини. Але й цей підхід не можна визнати бездоганним, оскільки він містить у собі серйозне протиріччя, яке, на нашу думку, найдоцільніше проілюструвати на прикладі концепції об'єкта незаконної трансплантації, описаної Г.В. Чеботарьовою. Дійшовши висновку, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК, є життя і здоров'я донора й реципієнта, в подальшому при аналізі об'єктивної сторони цього складу злочину дослідниця пише, що його об'єктивну сторону може утворювати вилучення органів або тканин у трупа при порушенні практично будь-якої вимоги Закону про трансплантацію або інструкцій (приміром, вилучення органів або тканин у трупа без згоди самої особи, наданої нею за життя, або без згоди одного з

подружжя чи родичів, які проживали з померлим до його смерті, або без згоди законних представників померлих неповнолітніх, обмежено дієздатних чи недієздатних) [17, с. 77, 158, 161]. Суперечливість цієї теорії полягає в наступному. Коли безпосереднім об'єктом незаконної трансплантації визнається життя і здоров'я людини, випадки незаконного посмертного донорства не можуть охоплюватися ч. 1 ст. 143 КК, тому що вони, без сумніву, ніколи не можуть заподіяти шкоду життю і здоров'ю особи. Подібної помилки припускаються й інші криміналісти, які визнають безпосереднім об'єктом незаконної трансплантації життя і здоров'я людини [7, с. 103; 13, с. 90].

Аналіз Закону про трансплантацію вказує на те, що посмертне донорство є органічною складовою частиною порядку трансплантації органів або тканин людини, і при діючій редакції ч. 1 ст. 143 КК порушення у сфері посмертного донорства, вчинені з метою подальшої трансплантації, повністю охоплюються даним складом злочину. Такий підхід підтримують більшість науковців, зокрема В.І. Касинюк, М.І. Хавронюк [Див.: 4, с. 404-406; 10, с. 307, 308]. Отже, можна зробити висновки, що безпосередній

об'єкт незаконної трансплантації охороняє не тільки життя і здоров'я людини.

З нашого погляду, об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, слід визнати суспільні відносини, що забезпечують життя і здоров'я донора й реципієнта, а також тілесну недоторканність особи у сфері трансплантації її органів або тканин.

Згідно з Конституцією України людина визнається найвищою соціальною цінністю, а це означає, що вона є такою не тільки сама для себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Оскільки ця цінність є найвищою, жодне інше явище не може оцінюватися суспільством вище, аніж людина. Вихідною передумовою життєдіяльності людини є забезпечення їй права на життя, здоров'я й особисту недоторканність різноманітними правовими механізмами, у тому числі і шляхом установлення кримінальної відповідальності за посягання на ці блага.

Серед природних, невідчужуваних прав людини найважливіше місце за своєю суттю займає право на життя, яке є невід'ємним правом кожного. Без нього всі інші блага, права та свободи втрачають для людини свій сенс. Цим правом за-свідчується, що людина ні пе-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ред ким не є юридично зобов'язаною своїм народженням і життям, що порушення її фізичної цілісності не може бути зумовленим ні суспільними, ні державними, ні етичними або релігійними цілями чи інтересами. Охорона життя створює передумови для дотримання інших основних прав і свобод. Життя людини виступає першим складником об'єкта незаконної трансплантації органів або тканин людини.

Крім життя ч. 1 ст. 143 КК охороняє і здоров'я людини. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я визначає його як стан повного фізичного, душевного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів. Дане визначення взято за основу й національним законодавцем. По-різному поняття «здоров'я» тлумачать криміналісти. Так, М.І. Загородніков вважає, що це стан людського організму, при якому нормально функціонують усі його частини, органи й системи [2, с. 16]. Як тілесну цілісність і нормальне функціонування органів людського тіла характеризував здоров'я А.А. Піонтовський [5, с. 83]. На підставі того, що в результаті вчинення злочинів у сфері трансплантації й донорства стан здоров'я донора найчастіше погіршується,

а реципієнта залишається попереднім, хоча він міг і повинен був покращатись, Г.В. Чеботарьова вважає, що поняттям «здоров'я» як компонента об'єкта таких злочинів повинно охоплюватись і його можливе поліпшення [17, с. 67, 68].

Наведені вище формулювання не враховують, що закон однаково охороняє життя і здоров'я будь-якої людини незалежно від стану останнього, її моральних якостей, віку, соціального статусу в суспільстві тощо. На цій підставі більшої уваги, вважаємо, заслуговують підходи, які за основу беруть реальний, фактичний стан здоров'я індивіда. Найбільш придатним для кримінального права видається поняття «здоров'я людини», сформульоване В.О. Навроцьким, під яким він розуміє суспільні відносини, які складаються з приводу забезпечення недоторканності від стороннього впливу фактичного, існуючого на момент посягання стану організму, який забезпечує працездатність, соціальну активність, усю життєдіяльність індивіда [8, с. 18].

Об'єктом незаконної трансплантації є також тілесна недоторканність особи. У Конституції України право на особисту недоторканність закріплено в найбільш загальному вигляді,

що дає підстави для його реалізації в різних сферах соціального життя людини й концентрує в собі весь комплекс різноманітних гарантій від неправомірного втручання (заборона тортур, тілесних покарань, нелюдського або принизливого поведіння, втручання в тілесну цілісність тощо). Зокрема, право тілесної недоторканності особи в біолого-фізіологічному розумінні поширюється й на царину трансплантації органів або тканин людини. Так, згідно із Законом про трансплантацію вилучення анатомічних матеріалів у живого донора й пересадка їх реципієнтові можливі лише за наявності згоди цих осіб [12]. Право живої людини бути донором крові, її компонентів, а також органів або інших анатомічних матеріалів чи репродуктивних клітин закріплено й в інших нормативних актах [16].

Загальноновизнано, що тілесна недоторканність фізичної особи охороняється довічно. Протягом її життя вона не потребує окремого виділення в об'єкті злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК, адже вона входить складовою частиною до поняття життя і здоров'я. У той же час в теорії права майже не досліджено питання про те, чи охороняється тілесна недоторканність особи після її смерті.

Закон про трансплантацію надає людині право за життя заявити згоду або незгоду стати донором у разі своєї смерті. Якщо такої заяви немає, анатомічні матеріали в померлої особи можуть бути вилучені за згодою одного з подружжя, родичів або інших законних представників [12]. Схожі положення закріпив і Цивільний кодекс України. Зокрема, в статтях 289 і 290 ЦК, які регулюють право людини на особисту недоторканність і донорство, зазначено, що фізична особа вправі розпорядитися щодо передачі після її смерті органів чи інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Вилучення органів та інших анатомічних матеріалів з тіла померлої людини не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом. Фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його. Така законодавча позиція дає підстави стверджувати, що людині належить виключне право самостійно визначати подальшу долю свого тіла на випадок смерті і право на його тілесну недоторканність не тільки протягом життя, а й після її смерті. Кожному праву кореспондує обов'язок

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

інших осіб утримуватись від його порушення й обов'язок держави охороняти це право. Одним зі способів захисту недоторканності тіла померлої особи є встановлення кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 143 КК.

Необхідно визнати той факт, що законодавець, установавши в ч. 1 ст. 143 КК відповідальність за посягання на тілесну недоторканність померлої особи поряд з охороною життя й здоров'я донора чи реципієнта, порушив існуюче правило, згідно з яким безпосередній об'єкт повинен бути в площині родового, адже посягання на тілесну недоторканність померлого не може спричинити шкоду життю і здоров'ю людини, які є родовим об'єктом злочинів, розташованих в розд. II Особливої частини КК. Ця невідповідність викликана, як вбачається, органічною єдніс-

тю прижиттєвого й посмертного донорства у сфері трансплантації органів або тканин людини, які охороняються однією кримінально-правовою нормою.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що *безпосереднім об'єктом незаконної трансплантації є суспільні відносини, які забезпечують життя і здоров'я донора й реципієнта, а також тілесну недоторканність особи у сфері трансплантації органів або тканин людини, шкода яким заподіюється шляхом порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини.*

Запропоноване розуміння об'єкта характерне для злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК, бо об'єкт злочинів, передбачених в інших частинах цієї статті, має свої особливості, які потребують окремого аналізу.

Список літератури: 1. *Бородин С.В.* Преступления против жизни. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 467 с. 2. *Загородников Н.И.* Преступления против здоровья. – М.: Юрид. лит., 1969. – 168 с. 3. Кримінальне право України: Заг. ч.: Підручник / За ред. *В.В. Сташиса, В.Я. Тація.* – 3-тє вид. перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с. 4. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. *В.В., Сташиса В.Я. Тація.* – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 1184 с. 5. Курс советского уголовного права: Ч. Особ. –Т. 5: Преступления против личности, её прав. Хозяйственные преступления / Ред. кол.: *А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе.* – М.: Наука, 1971. – 572 с. 6. *Мислива О.О.* Про деякі питання криміналізації діянь у сфері трансплантології // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ. – Х., 2000. – Спецвипуск. – С. 35-40. 7. *Мусієнко А.В.* Боротьба зі злочинами у сфері трансплантації органів або тканини людини: кримінологічні проблеми // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 8 (74). – С. 89-91 8. *Навроцький В.О.* Злочини проти особи: Лекції. – Л.: Юрид. фак. Львів. держ. ун-та, 1997. – 48 с. 9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч.: Особ. ч. / За заг. ред. *М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка.* – К.: Форум, 2001. – 944 с. 10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред.

М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с. **11. Пинаев А.А.** Курс лекций по общей части уголовного права: Кн. 1: О преступлениях. – Х.: Харьков юрид., 2001. – 289 с. **12.** Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16.07.1996 р., № 1007 XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377. **13. Пунда О.О.** Правове регулювання донорства та трансплантації у законодавстві України: цивільний та кримінально-правовий аспекти // Право і безпека. – 2004. – Т. 3. – № 4. – С. 101-105. **14. Романов С., Мислива О.** Новий Кримінальний кодекс України: чи обґрунтована криміналізація трансплантології // Предпр-во, хоз-во и право. – 2001. – № 8. – С. 101-104. **15. Тацій В.Я.** Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Х.: Вища шк., 1988. – 198 с. **16.** Цивільний кодекс України // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 461. **17. Чеботарьова Г.В.** Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: Дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 / ІДП НАН України. – К., 2003. – 219 с.

Надійшла до редакції 05.11.2009 р.

УДК 343.979 (477)

Б.М. Головкін, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

Я-КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ КОРИСЛИВОГО НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Я-концепція – психологічна категорія, яка майже не використовується в кримінологічній доктрині при дослідженні особистості злочинця. Водночас її гносеологічний потенціал є досить суттєвим, а тому має бути сповна використаний у дослідницьких інтересах кримінології, яка традиційно претендує на роль комплексної науки. У психології поняття «Я-концепція» тлумачиться як відносно стійка система уявлень особистості про себе, що ґрунтується на усвідомленні й оцінюванні своїх фізичних, характерологічних та інших властивостей. Це інтег-

рований образ власного Я, на підставі якого людина формує свої відносини з іншими [6, с. 398]. Звідси випливає, що Я-концепція – доволі складне онтологічне утворення, що включає Я-образ, ставлення до себе, пошуки сенсу життя, розуміння свого призначення в суспільстві. Можна сказати й так: якщо ціннісні орієнтації виражають зміст моральної сфери особистості, то Я-концепція – духовної. Узагальнююча характеристика моральної й духовної царини свідчить про міру соціальної зрілості особистості корисливого насиль-